

No mērīšanas un mēru vēstures Latvijā

Mērīšanai un mēriem ir sena vēsture. Jau sen Latvijā iedzīvotāji savstarpējo tirdzniecības

darījumu kārtošānā lietoja mērus, ko tagad sauc par tautas mēriem. Mūsu laika izpratnē minētie mēri sen jau aizmirsti, bet pirms vairākiem gadu simtiem, kad Latvijas teritorijā vēl nebija ieviesti to valstu mēri, kuras pārvaldīja Latviju (vāci, poļi, zviedri, krievi), tos lietoja ikdienā. Tautas mēru mērījumu rezultāti bija atkarīgi no daudziem faktoriem: mērītāja ķermeņa uzbūves, atsevišķo ķermeņa daļu izmēriem un citiem.

Tautas mēros pati mazākā mērvienība bija mata platums. Parasti ar to reāli nemērīja, bet mata platumam pielīdzināja pašus mazākos izmērus.

Naga platums – ap 1–2 mm (naga melnuma daļa),
pirksta platums – ap 1,8–1,9 cm,
īkšķa platums – ap 2,5 cm,
pirksta garums – ap 8–8,5 cm,
sprīdis – ap 18–19 cm,
pēda – ap 28 cm,
plauksta – ap 8–10 cm,
rokas olekts – ap 44–54 cm,
cilvēka augums (vīrieša augums) – ap 175–185 cm,
akmens sviediens – ap 42,5 m,
bultas šāviens – ap 60–70 m / jāievēro dažī dabas radītie faktori.

Bez tautas mēriem, kuri bija aptuveni, bija arī oficiālie, starptautiski pieņemtie mēri. Viena no Latvijas teritorijā lietotajām mēru sistēmām bija krievu mēru sistēma. Bija arī dažādi skaņu izplatīšanās mēri: kļiedzienu attālums, vēršā māvienu attālums, suņa rējienu attālums un, lai cik savādi mums liktos, arī kaķa brēcienu attālums. (Piemēram, Raiņa „Zelta zirgs”: „nebūs ne desmit kaķa brēcīnu ceļš”.)

Visu šo attāluma mēru pareizība ir atkarīga no balss stipruma, atmosfēras un reljefa. Kas ir jūdze? Senajiem latviešiem likās, ka jūdze ir ceļa gabals, ko nobrauc vienā jūdzienā, tas ir, ar zirga pajūgu bez izjūgšanas. Tikai vēlākajos gadu simtos šis apzīmējums saplūdis ar ienācēju ceļu mēriem. Jūdze bija galvenais ceļa mērs līdz pat 19.gadsimta sākumam, visbiežāk ar daļījumiem: pusjūdze, ceturtdaļjūdze. Tautas valodā pat dokumentos sastopami daļu apzīmējumi ar sīkākām niansēm, piemēram, krietna 1/2 jūdze.

1 versts = 1,0668 km,
1 jūdze = 7 verstis = 7,4676 km,
1 aršīna = 71,12 cm,
1 colla = 2,54 cm,
1 pēda = 12 collas = 30,48 cm,
1 sažens = 3 aršīnas = 7 pēdas = 2,1336 metri.
1 kvadrātversts = 1,138 km²,
1 desetīna = 1,09225 ha,
1 kvadrātcolla = 6,4516 kvadrātcētimetri.
1 mārciņa = 409,51241 g,
1 puds = 40 mārciņas = 16,3805 kg,
1 lote = 12,797262 gramu.
1 stops = 2 pudeles = 1.22994 litri,
1 pudele = 1/2 = 0,61497 litri,
1 vīna pudele = 0,768712 litri.

Garuma mēri, Platuma mēri, Svāri, Šķidruma mēri

Latvijas teritorijā tika lietotas dažādas jūdzes, atbilstoši tam, kādā valdījumā Latvija atradās, – Vidzemes jūdze 7,1 km, zviedru jūdze 10,6 kilometri. Kad ceļus pārmērīja krievu verstis, Vidzemes jūdzi iedalīja 7 daļās, radot jaunu ceļa mēru – Vidzemes versts.

Īsti latvisks apzīmējums ir pūrvieta (pūra vieta) – zināma labības daudzuma izsēšana. Uz vienas pūrvieta izsēj apmēram pūru rudzu, 2,5 pūrus auzu. Arī pūrvieta bija dažādas – Vidzemē 0,371 ha, Kurzemē – 0,365 hektāri. Sadrživē lietoja arī pūrvieta daļas - 1/2 pūrvieta, 1/4 pūrvieta. Senie latvieši lietojuši arī apzīmējumu – arkls, kas ir lielākā iekoptas zemes platības vienība. Ap 13. gadsimtu par arklu sauca tādu saimniecības platību, ko var apstrādāt ar vienu zirgu, vienu spīļarklu un vienām ecēsām. Sešpadsmitajā gadsimtā bija pieci dažāda lieluma arkli, piemēram, vācu (ap 60 pūrvieta), poļu (180 pūrvieta). Ar 1602. gada likumu tika noteikts, ka vesela arkla saimnieks ir tas, kas spēj ikdienas muižas klaušās piedalīties ar diviem zirgiem. Zemnieku saimniecības tika novērtētas pēc „maksāšanas arkliem”, kuru lielums bija 35–45 dālderu, kas līdzinājās 50–60 pūrvieta aramzemes. Arkla vērtību līdz 80 dālderiem paaugstināja 1804. gada likums, jo tika novērtētas arī pļavas un dārzi. Vidzemē pirmā arkla revīzija bija 1601. gadā, Kurzemē – 1717. gadā.

Ceļa un attāluma mērus ļoti bieži izteica soļos. Solis – 0,65–0,80 metri. Daugavas krastā plānu no Tomes līdz jūrai mērogā skaitīti 8000 parastie soļi (1 jūdze). Rīgas pļosta tilta garums 1815. gadā bija 900 soļu, bet platums – 18 soļu. Ar soļiem arklu revīzijas laikā noteica pat ēku izmērus. Arī grāvrači grāvju garumu mērīja soļos.

Olekti, tas ir, apmēram 0,50–0,65 m, senie latvieši lietoja kā audekla mēru. Latviešu drēbnieki senāk lietoja nosaukumu „grauda garums”; drēbnieka adatas dūrienu garumu salīdzināja ar auzas vai linsēklas garumu.

Pēdu 0,28–0,32 m visbiežāk lietoja meža darbos un nosakot laiku pēc ēnas. Gani dzen mājās lopus, kad pašu ganu ēnas garums ir 4–5 pēdas.

Metrisko mēru un svaru sistēma Latvijā ieviesta ar likumu 1924. gada 1. janvārī.

(Gunārs KUŠĶIS „Mājas konsultants”, Septembris 2010 Nr.9 (68))